

SJØLAKSEFISKE I SKOLEN

Sjølaksefiske – tradisjon, kultur og matauk

Sør-Varanger Sjølaksefiskerlag arbeider for at det tradisjonelle sjølaksefisket skal bestå og har som ett av sine satsingsområder å få barn og unge interessert i sjølaksefiske, slik at vi bidrar til at denne viktige delen av fjordkulturen videreføres til kommende generasjoner.

Sjølaksefiske i skolen

SJØLAKSEFISKE – TRADISJON, KULTUR OG MATAUK

Vi har utarbeidet 2 hefter om sjølaksefiske for bruk i skolen som danner grunnlag for våre arrangementer for skolene i Sør-Varanger. Heftene tar for seg forskjellige tema og er knyttet mot ett arrangement i vårsemesteret og ett i høstsemesteret.

I del 1 ser vi på sjølaksefiskets historie, laksens vandring i fjorden, båt, redskaper og utstyr og hvordan fisket foregår i praksis. Vi tar elever med på fiske, ser hvordan man røkter bruk og tar vare på fangsten i etterhånd.

Del 2 tar for seg laksens biologi fra gyting til voksen fisk, trusler mot laksen, beskatning, samt videreføring og konservering i dag og i tidligere tider.

SJØLAKSEFISKE I SKOLEN, DEL I, VÅRSEMESTERET

LAKSEFISKE I SJØEN, HISTORISK

Sjølaksefiske i sjøen har vært drevet i mange hundre år. Sjølaksefiske har vært en viktig faktor for folk i Finnmark siden slutten av 1800-tallet. Men allerede før midten av 1700-tallet drev skolte- eller østsamene et organisert fiske etter laks i sjøen, med krokgarn og dragnot. Dette fisket var de eneberettiget til.

Flere kilder forteller om sjølaksefiske på flere steder i Finnmark, både på 1700- og i første halvdel av 1800-tallet. Fisket med kilenot begynte på 1860-tallet. Krokgarn ble også tatt i bruk i årene som fulgte. Rundt 1960 begynte drivgarnsfisket i havet med større båter, og det ble mindre laks i havet. Man fikk stadige innskrenkninger i fisketid og redskapsbruk og en storstilt reduksjon av lakseplasser på statens grunn rundt 1980. I tillegg fikk man fra 1970-tallet et meget sterkt prisfall på villaks som følge av økt konkurranse fra oppdrettsindustrien.

Etter at drivgarnsfisket tok slutt, har innskrenkninger i fisketiden for kilenot og krokgarn fortsatt frem til idag. De siste årene har vi ytterligere fått innskrenkninger i fisket.

Laksens vandring i fjorden

Laksen vandrer i fjordene på jekt etter mat, sildearter og krill er hovedkilden. Oftest går laksen med strømmen i havet. Strømmene i havet reguleres av endringer i vær, vind og tidevann. Kjønnsmoden laks vandrer også i fjordene for å søke tilbake til sin fødeelv for å gyte.

Tidevann

Havet er hele tiden i ”bevegelse”, enten flør eller fjærer (ebber) det. Dette kalles tidevann. Månen og solen med sin tyngdekraft trekker vannet i havet mot seg og derav de periodiske variasjonene i vannstanden.

Ved flosjø (høyvann) er vannstanden på sitt høyeste, og når vannstanden er på sitt laveste har vi fjærasjø (ebbe, lavvann).

Det er ca 12,5 timer mellom hver flosjø, og midt mellom disse har vi fjærasjø (ebbe). Ved nymåne og fullmåne har vi de største forskjellene mellom flo og fjære og da er det oftest mye strøm i sjøen.

Valg av plass

Når man skulle velge hvor man skulle sette ut bruket så måtte man ta hensyn til alt dette. Våre forfedre studerte dette nøye. Hvordan tidevann, havstrømmer, vind, og vær påvirker laksen vandring langs land. Og ut fra dette satt man bruket ut slik at man fisket best mulig under de varierende forhold.

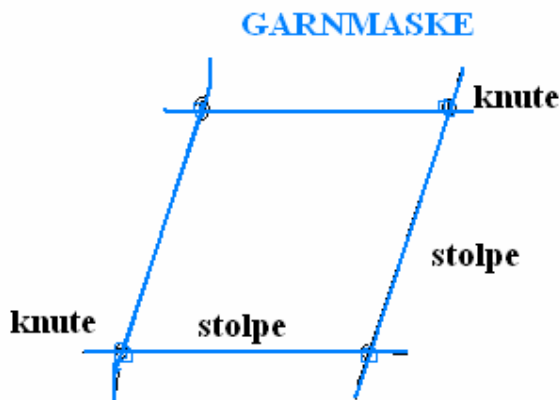
I dag er alle lakseplasser fastsatt på kartet og man har merke på land med nummer for hver lakseplass. Men i dag er det like viktig å studere de nevnte forhold, f.eks i forhold til å bestemme lengde og retning på landgarnet.

Fiskeredskaper

Kilenot

Kilenota er av typen ruse i prinsippet. Det går et ledegarn fra land og ut til nota. Nota kan ha en eller to kiler som holdes åpne av stenger. Nå laksen går i nota klarer den ikke å finne ut igjen. Det er bunn i nota, og man har lodd/steiner nederst for å holde nota stram slik at laksen ikke går fast og at kilene holdes åpne. Laksen har god plass når den er gått i nota og blir gående i ring inni nota uten å gå fast i maskene. Laksen er levende hele tiden og man trenger derfor ikke røkte nota mer enn to ganger i døgnet. Man kan fiske med dobbelt eller enkelt bruk, dvs en eller to nøter.

Når vi snakker om masker i garn viser denne illustrasjonen hvordan et garn er bygd opp av knuter på en slik måte at masker dannes.

Krokgarn

Krokgarn settes på samme måte som nota, med et ledegarn fra land og ut til krokgarnet. I krokgarn går laksen i maskene og fisken blir sittende fast. Krokgarn må derfor røktes oftere.

Både kilenot og krokgarn klassifiseres som "passive redskaper", dvs at det er selve redskapene som fanger fisken uten at fiskeren gjennomfører en aktiv handling i fangstøyeblikket.

Ledegarn – Landgarn

Ledegarnet eller landgarnet som det ofte kalles har i oppgave å lede laksen fra land og ut til fiskeredskaper. Landgarnet har tykk tråd og er grovmasket slik at laksen ikke setter seg fast i dette garnet. Landgarnet er festet på land (landfasten) og går ut til midtre blåse.

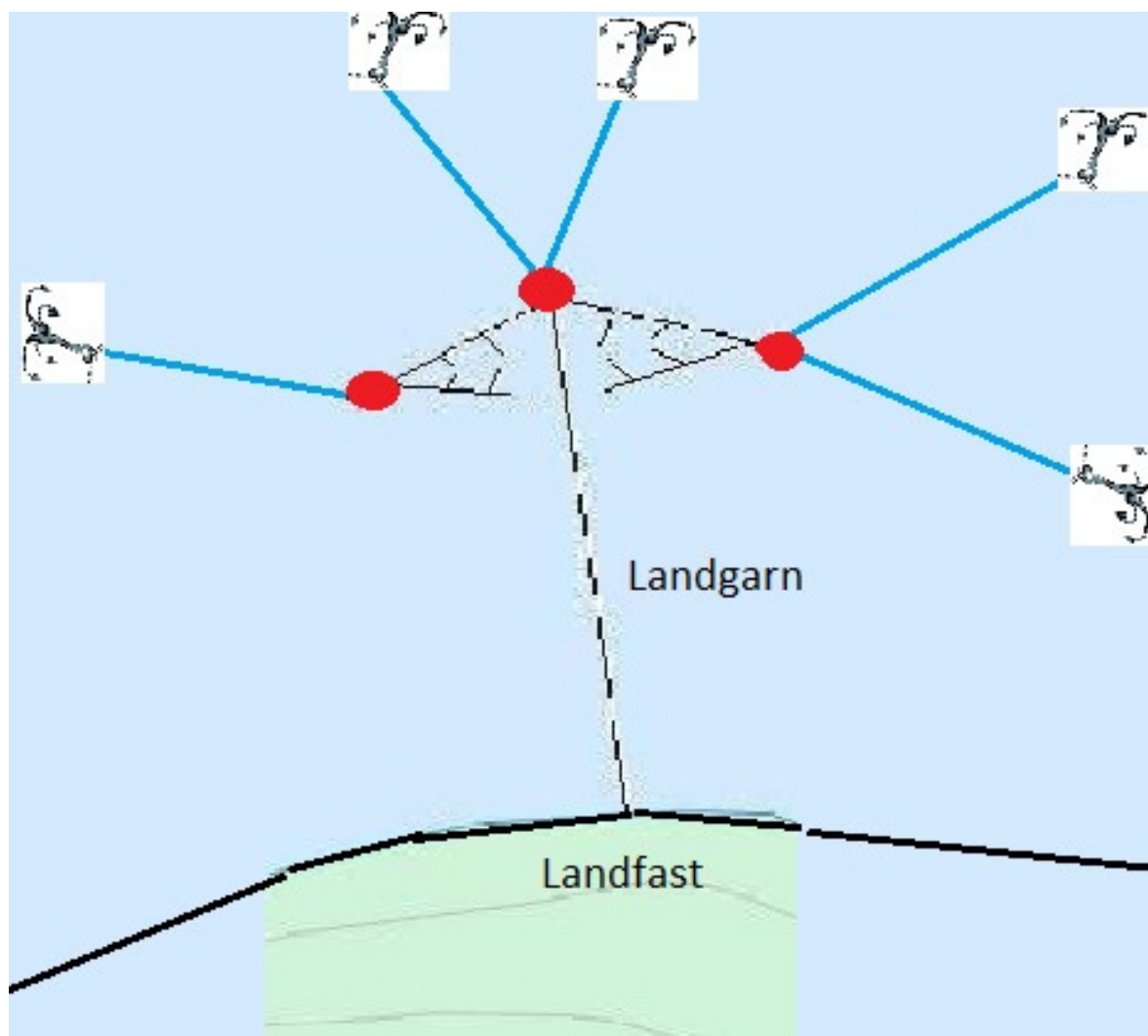
Fortøyninger - Betøyninger

For å holde alt bruket på plass benytter vi fortøyninger med blåser imellom. Også kalt betøyninger. Hver blåse, eller bøye er forankret i land eller på bunnen med dregg eller stein. Det er vanlig med to fortøyninger pr blåse.

Det brukes 3 blåser totalt ute ved garnet/nota. En midtblåse som kalles *vinkelblåsa*, og to blåser i hver krok som kalles *pikblåse* (pikbøye). Det er tau imellom disse blåsene.

Her er en prinsippskisse som viser et vanlig fortøyningsmønster og fiske med doble nøter.

Reparasjon av fiskebruk - bøting

Ofte er det nødvendig med reparasjon av landgarn, kilenot og krokgarn. Man får hull i bruket, enten ved at stor laks har gått gjennom maskene, sel har revet garnet eller at dårlig vær og drivgods har ødelagt bruk.

Nødreparasjon foregår i båten på sjøen med bøtenål, mens større reparasjoner foregår på land.

Rengjøring av bruk

Laksebruk må rengjøres jevnlig. I tillegg til rensking av bruk for tang og skitt som foregår ved røkting, så tar man bruket på land for rengjøring. Man legger bruket i bløt i store kar, gjerne med rengjøringsmidler i.

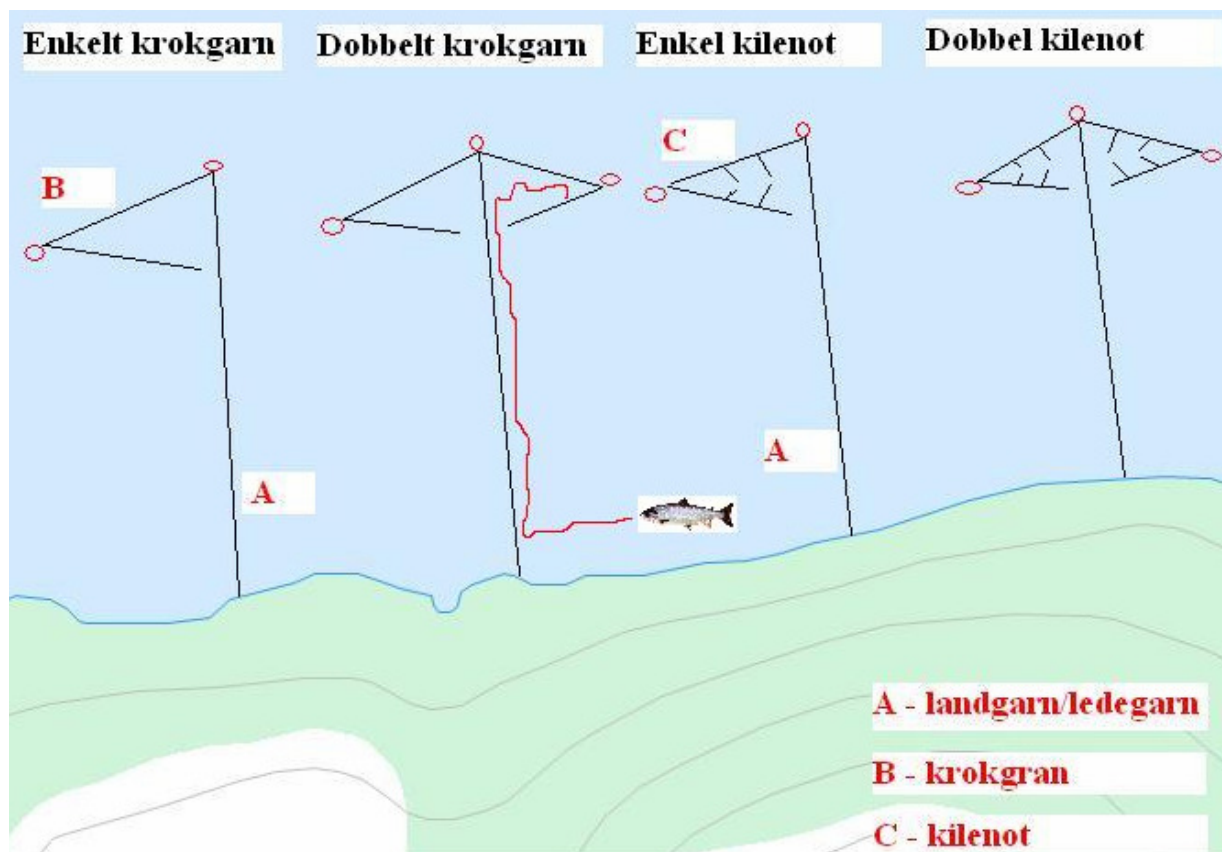
Etter et par dager skyller man bruket eller spylter det med høytrykksvasker. Så henges bruket opp på hjell for tørking, ettersyn og reparasjon. En annen metode er å tørke bruket for så å plukke og gni vekk skitt og tørket slim.

Enkle og doble bruk

Som fortalt så er det mange forhold som regulerer plasseringen av laksebruket.

I tillegg så fisker man enten med enkel eller dobbelt bruk som det heter. Det vil si med ett eller to fiskeredskaper, hhv krokgrann og/eller kilenot.

Det er flere måter å sette ut laksebruket på, men på figuren under vises de vanligste metodene.

Båten

Oftest benyttes åpen plastbåt med eller uten påhengsmotor. Avhengig av hvor man fisker og hvor værhardt der er så varierer størrelsen på en typisk laksebåt fra 12-14 fot til opptil over 20 fot.

Båtens innredning

Båten er innredet med fiskerom under toftene for å kunne skille laks fra andre ting om bord i båten. Drivstoff og olje til motoren holdes på samme måte adskilt fra fisken. Det er viktig å unngå søl. Man har ellers huk/klepp, båtshake, øsekar, bøtte, årer mm. Det er ellers viktig at båten er "rensket" for skruer, knotter og bolter som garn kan hekte seg opp i.

Renhold

Det er meget viktig med renhold om bord. Etter hver tur rengjøres båten for tang og skitt og rester av fiskeblod.

Sikkerhet

Vi bruker flytevest eller flytedrakt om bord. Ved dårlig vær benyttes også sikkerhetsline hvor fisker er sikret til båten ved ett tau.

Røkting av bruk

Som nevnt ovenfor varierer det hvor ofte man ser til laksebruket – røkter. Det varierer med vær, vind, tidevann og strømforhold.

Kilenot

Når man røkter kilenot så tar man øvertelna om bord i båten og så drar man opp deler av nota i båten – tørker nota. Man vil da raskt se om det er laks i nota. Av og til er man nødt til å ta om bord stanga også. Er det flere fisker så lager man poser av nota hvor man deler opp fangsten slik at man tar om bord noen fisker av gangen. Nota røktes fra innersiden, dvs fra den delen av nota som vender mot land.

Krokgarn

Når man fisker med krokgarn så ser man ofte hvor der er fisk fast ved at korker er under vann. Man røkter krokgarnet langs øvertelna og rundt hele garnet. Man drar opp deler av garnet med jevne mellomrom for å se om det står fast laks dypere ned.

Ta vare på fangst

Straks fisken er tatt om bord blir den avlivet og bløgget. Å bløgge betyr å skjære over halspulsåren slik at blodet tappes ut. Vi ser på mageinnholdet for å se hva laksen har spist. Det gir oss informasjon om hva laksen spiser og om fisken er i god form.

Når garn og nøter er ferdig røktet blir fangsten så snart som mulig sløyet og vasket. Renhold er viktig for å bevare kvaliteten. Laksen blir vanligvis oppbevart nedkjølt i isoporkasser som er fylt med ren is inntil fangsten blir levert til oppkjøper.

Kilder:

Hjemmesider:

- Havforskningsinstituttet. <http://www.imr.no/>
- Direktoratet for Naturforvaltning. <http://www.dirnat.no/laks/>
- Miljøstatus Norge. <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Laks/Utbredelse-og-vandring/>
- Veterinærinstituttet. <http://www.vetinst.no/nor/Faktabank/Alle-faktaark/Lakselus>
- Sør-Varanger Sjølaksefiskarlag. www.sjolaksefiskar.no

Rapporter og utgivelser:

- Sjølaksefisket i Finnmark i et historisk perspektiv. Utredning for Finnmarkskommisjonen, 24. juni 2010 av Steinar Pedersen, rektor ved Samisk Høgskole.
- Verdiskapningspotensialet av sjøfiske etter villaks i Finnmark. Fylkesmannen i Finnmark.